

ХАСКОВСКАТА ТРАКИЙСКА ОРГАНИЗАЦИЯ ДО 1934 Г.

Берлинският договор от 1878 г. оставя почти цялата Западна (Беломорска) и Източна (Одринска) Тракия в пределите на Османската империя. Българският народ посреща с бурно недоволство вестта за откъсването на тези изконни земи от отечеството, а върнатото под робство население заявява готовността си да продължи борбата си за свобода. Първите стъпки за неговото организиране са направени от братя Драгулеви и войводите П. Киряков и Георги Кондолов. На 12 май 1896 г. те полагат основите на дружество “Странджа”, с което си поставят за цел да защитават интересите на българите от Одринска Тракия пред българското правителство и пред Великите сили. То се изгражда като организация, целяща да обхване цялата тракийска емиграция в страната. В резултат на неговата активна дейност, през февруари 1897 г. в Бургас се провежда Учредителен конгрес, след който дейността на дружеството се разраства и обхваща различни градове в страната.¹ През същата година се създава клон на организацията и в Хасково. За събитието съобщава дописка във в. “Странджа”, която посочва за учредители учителите П.Оцев и В.Хараланов.² През 1900 г. дружество “Странджа” се присъединява към ВМК (Вътрешен македонски комитет), който започва да се нарича ВМОК (Вътрешен македоно-одрински комитет).³

Първите бежански потоци започват да навлизат в страната след потушаване на Илинденско-Преображенското въстание през 1903 г. Нови многолюдни потоци прокудени от

родните им места българи се насочват към пределите на България след Балканските войни и Първата световна война.

Острата борба около съдбата на Тракия, и непрекъснатият поток на бежанците от тази област, създават условия и необходимост от тяхното организиране в новите следвоенни условия. На 22-24 декември 1918 г. в Одрин (предградие-то Караагач), група емигранти свикват събор (конгрес), на който полагат основите на Тракийската организация. Със специално приета и изпратена до Великите сили резолюция новообразуваната организация иска признаване правото на тракийските българи да бъдат политически господари на родните си места, като се съединят в границите на българската държава. Създадената организация приема името “Одринска Тракия” и си поставя за задача да информира българското общество и чуждия свят по същността на тракийския въпрос. По думите на основателите, организацията е “национална, надпартийна и далеч от политическите партии”. Тя си поставя за задача с легални средства да брани интересите на тракийците в България и в поробена Тракия, да настоява пред съгласненските сили победителки да признаят правото на тракийските българи да бъдат господари на своята съдба, като се позволи присъединяването на Източна Тракия към България и завръщането на бежанците по родните им места, като им се върне имуществото, заграбено от турците след 1913 г. Ръководството на организацията е оглавно от Върховен комитет от 5 души начело с Д. Михалчев, българин от Лозенград, професор в Софийския университет.⁴

Вместо обединение и освобождение, за тракийските българи настъпват още по-тежки последици с отстъпването на Западна Тракия на Гърция през 1920 г. Въпреки сключената между нея и България конвенция за “доброволна размяна” на малцинствата веднага се пристъпва към прогонване на бъл-

гарското население и от тази област. По-голямата част от тях търсят спасение в България и увеличават броя на тракийските бежанци в страната.⁵

След като през 1920 г. Западна Тракия е завзета от Гърция, организацията включва и бежанците от тази област и се превръща в културно-благотворително дружество “Тракия”. Такива дружества, обединяващи тракийските бежанци започват да се появяват из цялата страна. На IV редовен събор, проведен през лятото на 1920 г. е изработен и приет организационният устав, в който са формулирани три постоянни цели:

1. Да поддържа “духовното единство” и националната солидарност между българите в Тракия и ония в царството;
2. Да организира “духовното и материално подпомагане на българите в поробена Тракия;
3. Да работи за придобиване на “политическа независимост на Тракия”.

Уставът предвижда Върховното управление на дружество “Тракия” да се осъществява от Върховен комитет (ВК) и Народен съвет (НС). Върховният комитет е съставен от 5 души, избирани на ежегодно свиквани събрания. Народният съвет се състои от 12 души, избирани от средата на ония клонове, които имат най-много членове и се свиква на заседания от Върховния комитет само при необходимост. По отношение на ръководството на отделните дружества, уставът предвижда създаване на настоятелства в състав от 5-10 души с едногодишен мандат.⁶ На 14 януари 1921 г. излиза и първият брой на вестник “Тракия”.⁷

След провеждането на четвъртия редовен събор започват да се създават тракийски организации по места. Една от първите организации е хасковската, тъй като градът се е превърнал в един от големите центрове на тракийските бе-

жанци. Хасковската организация обединява намиращите се в града 1320 семейства, около 6000 души. Няма документи, откъдето да се види точна дата на нейното създаване. Според изследванията на проф. Ив. Филчев още през януари 1919 г. в града вече има създадена такава организация и нейните членове се присъединяват към решенията на учредителния конгрес от 1918 г. Те категорично заявяват своя стремеж да се завърнат по родните си места, което подкрепят със събрания, манифестации и тържествено отпразнуване на Деня на Тракия – 26 март.⁸ Доказателство за нейното съществуване са и сведенията за активната ѝ дейност, които се появяват на страниците на в. “Тракия” през пролетта на 1921 г. Според тях организацията се ръководи от Общо събрание с председател Коста Георгиев.⁹ Вестникът посочва и състава на бюрото: Коста Георгиев – председател, З. Ралев-подпредседател, К. Кратунков - секретар и Ив.п.Андреев - касиер. Съветници са: Д. Костов, Р. Андреев, Дичо Радичев, Киро Димитров, Пейо п.Трендафилов, Никола Бучуков. В Контролната комисия са избрани: Калоян Георгиев, Петко Калоянов и Стамат Христов. Подобна информация дават и спомените на Петко Кидиков, в която обаче той сочи по-късна дата на нейното създаване – 8 ноември 1921 г. За да се засилят организациите по места, Върховният Тракийски комитет призовава бежанците, които още не са влезли в редовете на организацията, да сторят това, защото с взаимно подпомагане те ще постигнат повече за своето настаняване отколкото разединени.¹⁰

През март 1921 г. в Държавен вестник е отпечатан списък на окръзите и околиците, които Министерският съвет определя за заселване на бежанците. Той определя за заселване в Хасковския район селища от Харманлийска, Свиленградска и Хасковска околии.¹¹ По това време през Хасково преминават многобройни бежански групи, към които комунистическата

партия насочва своето внимание и прави опити за привличането им. Тези стъпки създават известни притеснения сред централното ръководство, което се опасява от попадането на част от емигрантите под влияние на леви партийни идеи. Според предварителния отчет на Централната емигрантска комисия, в страната има създадени 20 емигрантски групи, които се намират под нейното влияние.¹² Те се състоят от 1663 члена, от които 1180 са македонци, 300 тракийци, 170 добруджанци и др. Вестник “Тракия” коментира по своите страници проблема, като изразява и становището на емигрантското ръководство: ”Като се вземе предвид многочислената емиграция в царството и нейното мизерно положение, можем с положителност да твърдим, че малкият брой на тракийските членове на комунистическите емигрантски групи показва, че комунистическото учение не привлича тракийските бежанци, и в голямата си част те отхвърлят средствата, които комунистите препоръчат за облекчаване на тяхната съдба. Нека се надяваме че нашите клонове ще могат да привлекат в редовете си тия тракийци, които по недоразумение са попаднали в редовете на комунистическите групи”.¹³

Духът на разцеплението завладява в по-голяма степен ръководните среди, отколкото обикновените емигранти, повечето от които сигурно са нямали и представа какво става по върховете на организацията. След IV редовен събор на дружество “Тракия” за членове на Върховния комитет са избрани Д. Михалчев, Д. Попниколов, Д. Ласков, Н. Колушев и Д. Груев. Влиянието на създаденото през 1914 г. в София дружество “Одринска Тракия”, което на IV събор изпълнява ролята на ЦК пада. Разцеплението най-добре се очертава по време на V редовен събор на дружество “Тракия”, открит на 29 май 1921 г. Няколко дни преди това, на 26 май започва работа учредителен конгрес по инициатива на Софийския клон

на дружество “Тракия”. Представен е Върховният изпълнителен съвет в състав: Ст. Шангов, Д. Груев, Д. Трендафилов, Д. Мутафов и П. Тончев. А V-я редовен събор в същото време избира Върховен комитет в състав: проф. Д. Михалчев, Д. Попниколов, Г. Гълъбов и членове: д-р А. Шивачев и Д. Ласков. По този начин на практика се потвърждава разделението във върховете на тракийското движение.

Борбите за надмощие вътре в организацията не помагат, а повече пречат на обикновените бежанци да преодолеят трудностите на емигрантския живот. На 13 август 1921 г. Началникът за бежанците изпраща окръжно до околийския началник, в което се нарежда всички те да бъдат временно устроени, да им се дадат дворни места, работа и земя, кредити и др. помощ, за да могат да се устроят.¹⁴

Колкото и да се стараят властите да облекчат съдбата на тракийските българи, на практика действията им са бавни и незадоволителни и голяма част от решенията остават само на документи. Затова в началото на ноември 1921 г. настанените в Хасково тракийци телеграфират до министерството на Вътрешните работи, с копие до Върховния тракийски комитет, в което се казва: ”Сме бежанци от Тракия. От една година живеем в Хасково и се занимаваме с кираджилик. Днес реквизиционната комисия прегледа и одобри едничкия кон на Иван Качикиров под № 8 и коня на Калоян Амалиев под № 9. Семейството на първия се състои от 4 члена, на последния от 5 члена. С реквизирането на конете ни се отнема и последното средство за препитание нам и семействата ни. Молим в името на хуманността да се отмени това решение”.¹⁵

Давайки си сметка за опасностите, които крие разцеплението в средите на тракийските бежанци, централните органи скоро стигат до мисълта за необходимостта от помирение. След една година на тежка криза за тракийската организация

на 30 юли 1922 г. се свиква VI редовен събор. С помощта на специално избрана помирителна комисия се стига до споразумение и съгласие на членовете на ВИС да вземат участие в предстоящия VI редовен конгрес (събор), който трябва да сплоти бежанските маси от Тракия. На 1 август с протокол се обявява единство в организацията и нейното общо ръководство до свикването на 19 август н.г. на VI редовен Тракийски конгрес в гр. Пловдив.¹⁶

Обединителният VI редовен конгрес на Тракийската организация в България започва работа на 19 август 1922 г. в Пловдив. На него присъстват 118 делегати, представители на 60 дружества, сред които е и хасковската организация. Конгресът се открива в деня на избухването на Преображенското въстание и това е важен емоционален момент в неговата работа. След сериозно и задълбочено обсъждане на въпроса за единството на организацията, делегатите избират Централно бюро в състав от 7 души. Д. Михалчев е избран за председател, двамата – д-р П. Тончев и д-р И. Мутафов са подпредседатели, Балджиев – за секретар, д-р Н. Чилов за касиер. За членове са избрани Д. Попниколов и Д. Трендафилов. Макар целият този процес по върховете да не засяга пряко организациите по-места, той се отразява върху тяхната активност.

В края на юли 1923 г. Лозанската конференция завършва своята работа с подписването на договор между бившите съглашенски държави и техните съюзници от една страна, и кемалистка Турция – от друга. Опитите на българската делегация да привлече вниманието на участниците в конференцията към съдбата на Западна Тракия и българското население там остават без резултат. Към България продължават да вървят потоци от бежанци, част от които се насочват към Хасково. Тяхното настаняване и подпомагане се превръща в най-важния въпрос пред местната тракийска организация.

Настаняването и проблемите на новодошлите семейства са отразени на страниците на в. "Тракия". Вестникът показва информация за подадена от настанените в Хасково тракийски бежанци молба до министерството на Вътрешните Работи. В нея се посочва, че те, след като са разкарвани от гръцките власти от остров на остров, от село на село из стара Гърция защото са българи, най-после са достигнали и настанени в Хасково. Но животът им не се подобрява. Те не могат да си осигурят прехраната, макар в града да има 13-15 тютюневи склада, които поглъщат с хиляди работници, защото не ги приемат на работа.¹⁷

Постигнатото през лятото на 1922 г. обединяване на организацията се отразява благотворно върху тракийското движение и въпреки настъпилото политическо напрежение в страната, създадено с извършения преврат на 9 юни 1923 г., дейността сред емигрантите се активизира. В такава обстановка на 2 септември 1923 г. в аулата на Държавния университет се събира Седмият редовен тракийски събор. При откриването му, в речта си, Председателят на Централното бюро, Никола Константинов се спира на най-важните в момента за тракийските бежанци въпроси – подписването на Лозанският договор за мир и предаването на Източна Тракия на турците, а Западна – на гръците, без да се обърне внимание на молбата и писмото на Тракийската организация от името на 250 хил. прогонени тракийци и тяхното настояване за автономно управление на Тракия.¹⁸

Хасковското дружества е съпричастно към съдбата на организацията и е едно от 60 дружества участващи в конгреса, като проявява особена активност. Двама от представителите на хасковската група са избрани за членове на временното бюро на конгреса – Коста Георгиев е заместник председател, а Калоян Георгиев е един от секретарите. По време на рабо-

тата на конгреса, на 4 септември, Коста Георгиев изнася пред участниците голяма реч за съдбата на бежанците, забравени и изоставени от държавата, като не пропуска да отбележи и слабата обществена подкрепа. Като пример в това отношение той посочва Хасково, където до този момент не е даден нито 1 дка обработваема земя на бежанците, а в същото време те не могат да намерят квартири и работа защото, както посочва той “новодошлите в града арменци със злато в джоба си изтикаха бежанците от жилищата, в които бяха настанени и заеха по-добрите места в тютюневите дружества”. По този начин според него “Хасково приема една армено-турско-еврейска физиономия, което не стресна никого от нас”. Ораторът посочва тъжни факти от живота на бежанците, изпаднали до положение да не могат да изхранят добитъка си през зимата. Като основна причина за тежката съдба на тези хора той посочва лошата работа по настаняването и подпомагането им с пари, работа, а всичко това се дължи на слабата и неподготвена власт, в общината и в дирекциите по министерствата. Оказва се, че държавните и обществените служби са недостатъчни за бежанците. Дори когато някои от тях отговарят напълно на всички условия.

В своята реч К. Георгиев описва покъртителната картина на тежкия живот на тези хора в Хасково, който не се различава от другите райони: ”Положението на последните бежанци е неопишуемо – те са скелети и човешки сенки, а не хора. Облеклото им е кръпка до кръпка, без да може да се познае цветът му. Тяхното положение е много по-лошо не само от това на всички други наши бежанци, но и от това на известните до сега бежанци – арменци, турци, руснаци, според свидетелствата на англичанина, който заявил, че ходил и видял всички досегашни бежанци, но не е видял човешки същества в по-окаяно положение от тези, които идат от Гърция.” Речта

на хасковския делегат е безспорен документ, свидетелстващ за тежкото състояние на тракийските бежанци в началото на 20-те години в Хасково, които не срещат помощ и подкрепа от местните и държавните власти. Затова той съобщава за подаденото от него до министерството на Вътрешните работи изложение по положението на бежанците в града, в което се казва: “Без съмнение болките и страданията на българите от Източна и Западна Тракия, причинени им поради племенни интереси след различните политически промени там, ще трябва да се изцерят поне на оня, който след като бе интерниран, малтретиран и ограбен, е намерил спасение и сигурност на живота си в България. Безспорно той искрено вярваше в националните чувства на българина от тук, а наред с това и изцелението на раните си. Много жалък е, обаче, факта, че всичко това трябвало да трае до тоя момент след идването му – той вижда и непосредствено преживява случаи, които го хвърлят в дълбоко разочарование като българин. Всички изстъпления към него от чуждите власти той е понасял с невъобразим стоицизъм и гордо е отивал да мре. Но да умира от тях и в пределите на България, да се раздава след като е платил своя кървав национален данък, от онези, които са длъжни не само да облекчат положението му, а и да го извадят съвсем от икономическата пропаст, в която цял е затънал, е много тежко и низко. В Хасково има около 700 семейства български бежанци от Източна и Западна Тракия и благодарение, че градът е един от първите търговски центрове, всички биха се настанили на работа, ако българските власти не бяха допуснали да се заселят тук около 500 семейства арменци, които през 1919 г. и 1920 г. в Тракия, през француския режим образуваха митинги и крещяха по улиците на всички градове: ”Нещеме България, искаме Гърция, да живее Гърция, същите онези арменци, които през зимата на 1922 и 1923 г., пак в Тракия,

в услуга на гръцките власти и лични интереси, формираха чети да ограбват, малтретират и убиват българина останал там. Недоволен от мерките, които общинския съвет взема за събаряне на бежанските къщи... той призовава да се помогне на 20-те семейства бежанци от Източна Тракия, построили в “Ак бунар” къщи, да не се събарят и настоява да се даде в този район възможност на бежанците да строят свои домове, настоява да се изселят арменците Поне в България да могат тракийските бежанци да си осигурят спокойствие, дом и работа. ¹⁹

Работата на конгреса приключва с избиране на нов състав на Върховния комитет, в който влизат: Никола Константинов – председател, подпредседатели д-р Никола Чилов и Димитър п.Николов, секретар-касиер – Михаил Балджиев. К. Георгиев от Хасково е избран за единият от членовете на новото ръководство. ²⁰

Важно събитие в живота на тракийската организация през 1923 г. е организирането на младежите-бежанци от Хасково в Младежко културно просветно дружество “Момчил юнак”. Тракийската младежка организация се учредява на 8 ноември 1923 г. от 64 души. Председател е Стою Попов и секретар-касиер Иван Органджиев. Дружеството започва да развива активна културно-просветна дейност, приходите от която отиват за подпомагане на бежанците.²¹ За своята дейност младежите съобщават на страниците на в. “Тракия”: ”На 24 т.м. дадохме вечеринка, която беше добре посетена и имаме чисти приходи от 2 615 лв. Ние каним младежите тракийци да направят същото, което направихме ние, и един ден да се поздравим с мощна тракийска младежка организация та да можем в най-скоро време да свикаме един конгрес за изработване на устав”. През декември дружеството се ръководи от председател Ал. Карадимов, Подпредседател - Стоил

Димов и секретар-касиер: Калоян Г. Калоянов. В Контролната комисия влизат: Иван Кичев, Георги Кадиев и Благой Георгиев.²²

В края на 1923 г. хасковският клон на дружество “Тракия” е една от най-големите емигрантски организации в страна и тя се стреми да работи активно в защита и подкрепа на тракийските бежанци, настанени в града. Успешната дейност привлича все повече бежанци като членове на организацията. Доволни от ръководството на своята организация членовете го преизбират. Така през следващите години ръководството продължава да се осъществява от: К. Георгиев, Зюмбюл Ралев, Иван П. Андреев, Костадин Картунков, Васил Пулев, Гочо Бобев, Стамат Христов, Стаю Бакърджиев, Васил Пехливанов и Георги Ставрев. Запасни членове са: Георги Чалбуров, Кузма Джамбазов, Вълчо Табаков и Руси Черкезов.²³

През май 1924 г. е изменен и допълнен гласуваният закон за заселване на бежанците и обезпечаване на поминъка им.²⁴ Поправката и допълнението обаче не удовлетворяват напълно исканията на бежанците. По този повод хасковските членове на тракийската организация подписват резолюция, с която настояват за някои допълнения към него. В нея се посочва: “Днес 6 май 1924 г. в гр. Хасково, бежанците от Тракия и Македония и Добруджа, временно настанени в Хасково повече от 1200 семейства, след като изслушахме докладите на председателите на емигрантските дружества и проучихме промените по поставения дневен ред в камарата... Решихме: апелираме към министър председателя да се внесе изменение в околийската комисия за участие на всяко 100 семейство по един делегат на бежанците.”

На VIII редовен Тракийски събор на 19 август в присъстват 138 делегати, които представляват 61 дружества. Хасковската организация е представена от 15 делегати, водени от

Коста Георгиев. Те вземат активно участие в заседанията на конгреса, а Коста Георгиев и Калоян Бобев са предложени в новоизбраното ръководство, в което влизат съответно с 118 и 108 гласа.²⁵

Съборът поставя на дневен ред три основни въпроса: закона за настаняване на бежанците, разглеждане на тракийския въпрос в новата политическа обстановка като се предлага да се насочи вниманието към борба за създаване на автономна тракийска държава под покровителството на Обществото на народите, с което да се предотвратят всякакви опити за дележ на Тракия и премахване на заплахата от насилствено прогонване на българите от Тракия.²⁶

Едновременно с работата на Осмият събор се провежда и Учредителният конгрес на младежката тракийска организация в Пловдив, който трябва да обедини в единна младежка организация, съществуващите в страната 12 младежки дружества. На конгреса присъстват 58 делегати от 12-те младежки дружества, едно от които е хасковското, представено от четирима делегати, водени от Стою Попов, който е избран за секретар на конгресното бюро.

На 5 октомври хасковското дружество провежда събрание, на което В. Пехливанов дава отчет за работата на събора и участието на хасковските делегати. Избира се и ново настоятелство начело с Ив.п.Андреев – председател, подпредседател е В. Пулев, Стамат Христов за секретар, и членове: К.Георгиев, Петър Папазов, Вълчо Табаков, Васил Пехливанов, Коста Георгиев, Георги Чалбуrow, Зюмбюл Ралев.

През 1925 г. ръководството на Тракийската организация в Хасково се поверява на Г. Чалбуrow, подпредседател е Костадин Кратунков, а Калоян Стамболов е секретар. За членове на ръководството са избрани Петко Симидов, Стоян Попов, Васил Пулев и Мирчо Карагъзов. Дружеството наема за

клуб помещение в сградата на братя Динчеви на ул. “София” и сковава сцена за представления и тържества., обзавежда и бюфет за напитки. Членуващите в организацията младежи са вече 195 души. Те развиват активна културно-просветна дейност като организират вечеринки и театрални представления. Подготвят се и се представят пиесите “Хъшове”, “Балканска комедия”, “Двама подир една фуста”, “Руска”.²⁷

Самочувствието на хасковската организация нараства заради броя на членовете и активността им и на Деветия редовен конгрес през август 1925 г. ръководството отчита 700 души редовни членове и годишен бюджет в размер на 99 689 лв., наето и добре подредено помещение за канцелария. В отчетния си доклад ръководството посочва добре организирани и посещавани обществени прояви и особено активна дейност, целяща облекчаване на трудния емигрантски живот на 85-те бежански семейства в града, които още нито са оземлени. Заради дейността си хасковската организация е определена за една от най-добре работещите.

Работата на конгреса минава под лозунга “Тракия на тракийци”. Върховният изпълнителен комитет успява да покаже ясно изработена позиция по тракийския въпрос, което се изразява и в приетите на конгреса резолюции. Най-важната, от които се отнася до живота на бежанците, затова е отправена молба до Министерския съвет за учредяване на специална Дирекция за бежанците и отпускане на заем от 50 хил. лв. на всеки нуждаещ се, а също и да се създадат облекчения за бежанците. Конгресът приема решение да се подготвят два протеста пред ОН за поведението на Турция и Гърция, които подлагат на системно преследване и разорение българското население от Западна Тракия. Делегатите настояват за анкетиране на гръцките насилия при обезбългаряването на Западна Тракия и за закрила на малцинствата, протестират срещу

Турция, която прогони българите, не им позволява да живеят в родните си селища и да разполагат със своя имот, срещу затварянето на българските училища в различните селища и ограничаването на гражданските и човешките им права.²⁸

През октомври 1925 г. в Хасково се провежда важен тракийски форум – първият редовен конгрес на младежките тракийски дружества, което е израз на доверие и уважение към дейността на местната организация и нейната младежка група. В работата на конгреса участват 63 делегати, които представляват 26 дружества в страната. Фактът, че точно Хасково е домакин на този форум подсказва, за особено силна и авторитетна младежка тракийска организация. Конгресът се провежда в салона на читалище “Заря”, който се помещава на втория етаж на “чифтебаня”, председателстван от хасковския ръководител на младежката организация Стою Попов. След тридневна работа, кметът на града Христо Бардучков, в знак на уважение и съпричастност към събитието, дава вечеря на делегатите в “Белия ресторант”, известен по-късно под името “Централ” (сградата вече не съществува и на нейно място се издигат адвокатски контори). За председател на националното младежко дружество е избран Петко Сариев, а за секретар-касиер Петко Николов.²⁹

Икономическият хаос и острите социални конфликти, които разтърсват страната след 9 юни 1923 г., четническото движение и извънредното законодателство през 1924 г., придобиват измеренията на гражданска война. В този напрегнат, критичен период, бежанците очакват водените след Първата световна война преговори да върнат Одринска Тракия към България. Но надеждата за някакви промени на Балканите и връщане на Одринска Тракия към България или поне по-справедливо отношение към тях рухва след вестта за подписания на 18 октомври 1925 г. в Ангора “Договор за приятелство

между България Турция” и последвалото му ратифициране на 27 май 1926 г. Събитието предизвиква всеобщо бурно недоволство сред тракийските бежанци. Те са съкрушени от съдържанието на документа, предвиждащ недвижимите имоти на българите, изселили се в България след 5 октомври 1912 г. и на мюсюлманите, които са се изселили от България през същия период да се обявят за държавна собственост.

Недоволството от приетите с Ангорския договор решения предизвиква свикването 16 май 1926 г. в София на Десетия извънреден събор, на който делегатите приемат Меморандум до ХХІ обикновено народно събрание. В него се изтъкват тежките последици за тракийската емиграция и българския народ, произтичащи от този договор и се посочва, че с него се узаконяват турските изстъпления над тракийските българи от 1913 г.³⁰

Хасковското дружество, ръководено от Георги Чалбуров – председател и Костадин Кратунков-подпредседател, Калоян Стамболов-секретар и членове: Петко Симидов, Стоян Попов, Васил Пулев и Мирчо Карагъзов, успява да обедини живеещите в града и региона тракийски бежанци в сплотена и активна организация. Тя развива оживена дейност, събира помощи за крайно бедните от приходите от вечеринки и театрални представления, но най-важното е, че в наетото ново клубно помещение в сградата на братя Динчеви всеки ден се събират групи от бежанци, които обсъждат проблемите си.³¹

Сложната социално-политическа обстановка, създадена в страна при управлението на Сговора и особено след априлските събития от 1925 г. предизвикват идейна еволюция на тракийското движение. Ръководството на Тракийската организация в лицето на Коста Георгиев, тогава приема становището, че България е допуснала трагични грешки, довели до двете национални катастрофи. Нейните правителства отдали

предпочитание не на държавния, а на националния принцип, което станало причина за загубването на Тракия. Поставянето на македонския въпрос като определящ в българската външна политика се преценява като грешка с тежки последици за страната. При новите условия интересите налагали на Българи да съсредоточи всичките си усилия към Тракия.

На 26 май 1926 г. в Народното събрание започва разглеждането на Ангорския договор, който въпреки усилията на част от народните представители и несъгласието и протестите на хилядите тракийски бежанци е ратифициран на 27 май.

През ноември 1926 г. в гр. Ямбол се провежда поредният единадесети редовен конгрес. Той отчита нарасналият брой на дружествата до 151. В тяхната оживена дейност основно място продължава да заема обсъждането и неодобрението на Ангорския договор и неговите клаузи. В същото време се отчита спиране на интензивния бежански поток от Западна Тракия по силата на фаталната конвенция за “доброволно изселване”, срещу която тракийци решително протестират е спрял, но Ангорският договор продължава да предизвиква остро недоволство сред преселниците. Важен момент от работата на конгреса отново са въпросите с настаняването, оземляването, кредитирането и обезщетението. В този дух са и приетите резолюции.³²

През 1927 г. Тракийската организация в града се ръководи от новоизбрано ръководство с председател Мирчо Карагъзов. Подпредседател е Димо Минчев, секретар – Янко Запрянов и членове: Г. Чалбуров и Петко Симидов. Клубът се премества на втория етаж на зданието на братя Дукови и остава там до 1927 г. след това се връща отново в сградата на братя Динчеви. По това време в Хасково има повече от 1500 бежански семейства, повечето от които са заети в тютюневия бранш. Голяма част от тютюневите експерти, майстори

и търговци са тракийци. Такива са братя Чалбурови, братя Вулеви, братя Джамбазови, братя Карадимови, Иван Кичев, Петър Паталов, Благой Георгиев, Асен Калцов. Някои от тях успяват да се утвърдят като известни и богати търговци, каквито са братя Чалбурови и братя Вулеви.³³

Живеещите в Хасково тракийски бежанци, продължават да се вълнуват от най-острите жизнено важни за тях въпроси, чието решаване се проточва през годините почти безрезултатно. Особено недоволство предизвиква бавният процес на селскостопанското настаняване на бежанците и последиците от ратифицирането на Ангорския договор. Затова те с голяма настойчивост продължават да поставят пред управляващите въпроса за обезщетението на източнотракийци, оценките и изплащането на имотите на западнотракийските българи. За да се намали напрежението, управляващите вземат решението временните свидетелства да бъдат заменени с държавни облигации, като единствени ценни книжа. Нерешените проблеми на тракийските българи стоят в центъра на дейността и на Третия редовен конгрес на младежката организация, свикан през август 1927 г.³⁴

Голямото раздвижване сред тракийската емиграция се отразява и върху поредният Дванадесети редовен събор, който се провежда в Пловдив на 25-27 септември 1927 г. и той се превръща в един от най-посетените дотогава тракийски форуми. В него вземат участие 250 делегати, представители на 170 дружества, както и много гости. Председателят на ВИК Коста Георгиев открива събора със заявлението: "Днес сме по-близо до разрешаването на тракийския въпрос, отколкото допреди Балканската война. Днес тракийският въпрос е български въпрос. И ние категорично искаме ревизия на българската политика от вчера и днес."³⁵

Делегатите на конгреса разглеждат най-актуалните про-

блеми на своите членове и приемат конкретна резолюция до ОН по положението в Източна Тракия, осъждайки несправедливостта на Ангорския договор, като несъвместим с принципите на международното право и настояват да се търсят възможности за завръщането на източнотракийци по родните места. В резолюцията по положението в Западна Тракия се изтъква, че Турция не спазва поетите задължение и теглото на българите е ужасно. Напомня се, че конвенцията за доброволното изселване се използва от Гърция като възможност за насилствено изгонване на българите от Западна Тракия.

Представителите на тракийци настояват пред българското правителство да забрани продажбите и ликвидирането на всички турски имоти съгласно Ангорския договор, докато турското правителство не позволи на българите от Мала Азия и Източна Тракия до влязат във владение на имотите си и да разполагат свободно с тях.

Членовете на хасковската тракийската организация следят много внимателно преговорите по Спогодбата между България и Гърция от 7 декември 1927 г., добила известност като Моллов-Кафандарис, по имената на двамата финансови министри, която уж трябва да уреди финансовите въпроси, а всъщност узаконява гръцката денационализаторска политика в Западна Тракия. С нея гръцката държава успява да утвърди методичното заселване на земите, заети от гръцките войски с гръцки преселници, предимно от Мала Азия и чрез спогодбата се постига последователното обезбългаряване на Западна Тракия. Членовете на хасковската тракийска организация, както и останалите не могат да приемат факта, че насилието може да дава права на гърците над една вековна българска област и настояват да се създадат условия, които да позволяват на българските бежанци от Западна Тракия да се върнат в родните си места и заедно с това да се възстановят владения-

та им над частните и обществените имоти и им бъдат гарантирани всички национални и религиозни права и свободи.³⁶

Настъпилото оживление сред тракийските бежанци, предизвикано от подписването на Ангорския договор и последвалата спогодба Моллов-Кафандарис се отразява върху дейността на Тринадесетия редовен тракийски събор, проведен в София в началото на октомври 1928 г. Това определя и нарастването на интереса на тракийските бежанци към организацията. Броят на дружествата в страната достига 200, с членувачи в тях 19 800 души.³⁷

Ръководството на хасковската тракийската организация през 1928 г. е представено от Председател-Г. Чалбуров, Подпредседател – Димо Минчев и членове Петко Симидов, Пею п. Трендафилов, Стамат Христов, Коста Кратунков, Дичо Радичев, Никола Кишков. Секретар е Янко Запрянов, заместен от Стаю Грозев. На 1 юни клуба се премества в заведението на Петко Шенков на ул. “Кърджалийска” на мястото на болницата. В този момент вниманието на бежанците в града изцяло е заето с все още нерешените въпроси по оземляването и настаняването на тракийските бежанци, ликвидацията на имотите на западнотракийските българи. Хората се вълнуват защото три години след подписването на Ангорския договор нямат резултати. Държавата все още не е намерила начина да опрощава кредитите, макар че е поела собствеността върху имотите на турските изселници.³⁸

По време на работата на Тринадесетия редовен тракийски събор се чувства неудовлетвореността на тракийските бежанци от нерешените им проблеми. В същото време се повишава интересът към тракийската организация, която ги представлява, затова към нея се насочват надеждите на стотиците хора, което е причина нейният авторитет да нараства. Доказателство за това е увеличеният брой на организациите

и на техните членове. Новоизбраното ръководство на местната организация поддържа изцяло интересите на своите членове.³⁹

Едва през 1929 г. бежанците започват да получават облигации за имотите си, като резултат от дейността на гръцко-българската смесена комисия по спогодбата Моллов-Кафандарис. Това дава възможност на много от тракийските бежанци в Хасково да открият търговски магазини, занаятчийски работилници, касапски дюкяни, сладкарници, ресторанти. Повечето остават дребни и средни търговци и занаятчии, но има и такива, които успяват да направят дейността си по-печеливша каквито са тютюнотърговците Чалбурови, Гавраил Караоланов, Щилян Бояджиев и др. Някои успяват да си закупят здания с магазини, леки и товарни коли за превоз. Други се отдават на скотовъдство и мандраджийство. Голяма част от бежанците започват да изкупуват земите на братя Иробалиеви в южната част на града и да издигат там своите домове и така се оформя тракийския квартал. В края на 20-те години, по една от най-големите изходни артерии на града – улица “Кърджалийска” всички магазини вече са собственост или наети под наем от новите търговци – тракийци. Отдали се на тази дейност, голяма част от тракийските преселници започват да губят интерес към организацията. През 1929 г. броят на организираниите тракийци се сочи от порядъка на 19 800, а броя на настанените в страната бежанци е около 200 000, т.е. едва около 10 %, което показва, че по-голямата част от тях не членуват и не са се интересуват от дейността на организацията.⁴⁰

През октомври 1929 г. във Варна се провежда Четиринадесетият редовен тракийски събор. Присъстват 277 делегати на 85 дружества от всичко 205 организации. Хасковското дружество се представлява от Минчо Карагъзов, Стаю Грозев,

Пейо п. Трендафилов, Тодор Кирев, Калоян Ямалиев, Стамат Христов и Еню Табаков. Събора се ръководи от Г. Константинов, за един от секретарите е избран хасковският делегат М. Карагъзов. ⁴¹ През същата година организацията пристъпва към създаване на специален фонд, със средствата от който да се подпомага тракийската кауза и за осъществяване на благотворителни цели. Учредителното събрание се провежда в Пловдив и там се установява седалището на фонд “Тракийско дело”. Хасковските тракийци също се присъединяват активно към идеите на фонда. ⁴²

От 12-14 октомври 1930 г. в София се провежда петнадесетият редовен тракийски събор. Той отчита официално увеличаване на броя на дружествата, което показва според ръководството правилната линия. Важен момент, който се отбелязва е приключване на оземляването и ликвидиране на вземанията от Гърция, но ръководството призовава своите членове да не спират живота на организациите. Този призив е предизвикан от забелязаните прояви на пасивност сред някои от организациите. ⁴³ Ръководството на хасковската организация, съставено от Минчо Карагъзов, Стамат Христов, Димитър Лавчиев, Коста Семерджиев и членове Ламбри Джелепов, Димитър Килфанов, Яню Табаков, Кузма Джамбазов, Йовчо Абрашев и Илия Педев също отбелязва сериозен спад в активността на своята членска маса. Ръководството като отбелязва отдръпването на членовете си посочва отслабване на организационна дейност, след като бежанците от Западна Тракия са получили облигациите за недвижимите имоти. ⁴⁴ Този процес е важен знак за необходимостта от извършване на промяна в организацията и нейните цели, над което ръководителите започват сериозно да се замислят, но това се реализира едва след 1934 г., наложено с настъпилите промени в статута на организациите в страната.

Падането на Демократическия сговор от власт създава по-благоприятни условия за разгръщане на бежанското движение. През октомври 1931 г. се провежда Шестнадесетият редовен събор, който се открива със слово на председателя на организацията Коста Георгиев. Присъстващите 208 делегати слушат реферати на тема “Политическите възможности на Балканите” от К. Петканов и “Ролята на организацията за запазване на духа и на стремежите на тракийци” от Ст. Мавродиев. По време на своята работа съборът приема “Апел към българския народ и българските общественици”, с който се напомня за печалната съдба на българския народ и забравените много скоро изконни български земи. В заключение се произнася тежката присъда: “Ние не се учим от историята, а големите и зрели народи не постъпват така”.⁴⁴ Съборът протестира срещу поведението на редица автори – журналисти, академици, професори, общественици, които с лека ръка се отказват от принадлежащото на България. А свободният български народ заедно с тракийската емиграция трябва да работи за тоя държавен идеал до неговото окончателно осъществяване.

Изострянето на икономическата криза в началото на 30-те години създава условия за олевяване на изстрадалите бежански маси в България. Това се използва от комунистическата партия, която активизира усилията си за проникване в тракийските организации. След смъртта на К. Георгиев през есента на 1932 г. настъпват важни промени. Проведеният на 2 октомври 1932 г. в София Седемнадесети редовен тракийски събор работи под председателството на Христо Караманджуков. По време на деловата работа, съборът отчита силно спадане на интереса на членовете към живота на тракийската организация. Една от основните причини за това състояние е ликвидирването на Дирекцията за бежанците и проблемите

от нейната компетентност отиват на заден план. По-напред излиза дейността на младежките и женските организации.

В политическата дейност продължава да доминира голямата цел – завръщането на бежанците по родните места, като по дипломатически път се постигне гаранция за техния живот, както и за връщане на собствените имоти. Тази идея трябва да обхване целия български народ, който никога не трябва да се примирява с мисълта за излаз на Бяло море и с отнемането на границата Мидия-Енос. ВИК настоява за денонсиране на Ангорския договор, но тази идея става все по-малко постижима и това се усеща все по-осезателно от емигрантите.⁴⁵

През октомври 1933 г. се провежда Осемнадесетият редовен тракийски събор, който се предшества от важни политически събития на Балканите. Върховният изпълнителен комитет отчита, че тракийският въпрос стои в центъра на външната политика на държавата, особено излиза на Бяло море. Увеличаването на броя на тракийските дружества се свързва с надеждите за близко разрешаване на тракийския бежански проблем. В Хасково се провежда публично събрание, както и в другите градове, организирано от местното тракийско дружество. Отчита се активизиране на политическата дейност. Главна роля играе вестник “Тракия”, който отразява духа на събора и неговите решения. Върховният Изпълнителен комитет отчита приключване на оземляването и задомяването, но преговорите с Турция за имотите на източнотракийци и малоазийци и през тази година не дават резултати и Турция не показва никакви намерения за поправка на протокола към Ангорския договор. През този период Хасковската тракийска организация показва признаци на спадане на дейността

След обединителния конгрес легалната организация на българите от Тракия набира сили и в 1930 г. тя наброява 221

дружества, а през 1933 г. – 255, които обхващат почти цялата бежанска маса в България. Печатен орган е в. “Тракия”, който излиза веднъж в седмицата. Със цел да пропагандира каузата на тракийските българи и проучване историята на Тракия от декември до по-ново време към Върховния комитет е създаден Тракийски научен институт. В структурата на Тракийската организация се вписват и успоредното съществуване на Младежката организация, основана през 1924 г., Тракийският студентски съюз и тракийският женски, основан през 1933 г. през 1930 г. по инициатива на ВИК и при неговото дейно участие е създаден фонд “Тракийско дело” със седалище в Пловдив, с цел да се подпомага дейността на Тракийската организация

Превратът на 1 1934 г., смяната на управлението на страната и забраната на почти всички организации нанася удар върху тракийското движение. С разпореждане на МВРНЗ от 28 февруари 1936 г., Върховният комитет е разтурен и формално е прекратена дейността на тракийската организация. След тази дата функциите ѝ се поемат от неофициално създаденото културно-благотворително дружество “Тракия”. Голямата инерция, която хасковската тракийска организация набира при своята дейност през 20-те и 30-те години обаче я прави в значителна степен устойчива и тя запазва своето влияние и авторитет върху по-голямата част от тракийските преселници и през следващите години.

Бележки:

¹ Филчев, Ив. Тракийският въпрос и тракийското движение в България. С. 2007. 17-26

²Странджа, бр. 32, 8 фев. 1897.

³ Пак там

⁴Пак там, 157-159

⁵ Филчев, И. Възстановяване на самостоятелното тракийско движение след войните и в мирния преход (1914-1922) – В: Известия на тракийския научен институт, кн. 7, 2007, с. 5.

⁶ ЦДИ, ф. 637, оп.1, а.е.13, 1-2

⁷ Филчев, Ив. Тракийският въпрос и тракийското движение.... с. 174

⁸ Пак там , с. 61

⁹ Тракия, бр. 8-9, 28 април 1921.

¹⁰ ТДА-Хасково. Спомени на Петко Кидиков

¹¹ ДВ, бр. 277, март 1921.

¹² Освобождение, бр. 4, 1921

¹³ Тракия, бр. 8-9, 29 април 1921.

¹⁴ Филчев, И. Тракийският въпрос и тракийското...., 62-65.

¹⁵ Тракия, бр. 20-21, 23 септ. 1921.

¹⁶ Филчев, И. Тракийският въпрос и тракийското движение...., 62-65.

¹⁷ Тракия, бр. 20-21, 23 септ. 1921.

¹⁸ Филчев, И. Тракийският въпрос и тракийското...., 71.

¹⁹ Тракия, бр. 70, 8 ноем. 1923.

²⁰ Пак там, бр. 77, 27 дек. 1923.

²¹ Филчев, И. Тракийският въпрос и тракийското...., с. 71.

²² Пак там, бр. 69, 1 ноем. 1923.

²³ Пак там, бр. 77, 27 дек. 1923.

²⁴ Държавен вестник бр.214 от 21.XII.1920; 99 от 29 май 1924

²⁵ Тракия, бр. 88, 13.03, 1924

²⁶ Филчев. Ив., Тракийският въпрос и тракийското движение...., 201-204

²⁷ ТДА-Хасково. Спомени на Петко Кидиков

²⁸ Филчев. Ив., Тракийският въпрос и...., 209-210; ТДА-Хасково. Спомени на П. Кидиков

²⁹ ТДА-Хасково. Спомени на П. Кидиков.

³⁰ Филчев, И. Тракийският въпрос...., с. 47

- ³¹ ТДА-Хасково. Спомени на Петко Кидиков.
- ³² Филчев, И. Тракийската организация..., с. 81.
- ³³ Узунова, К. История на град Хасково 1912-1945. С., 2005, 243-245
- ³⁴ Филчев, И. Тракийската организация..., 82-83
- ³⁵ Тракия, бр. 251, 27 авг. 1927.
- ³⁶ ТДДА-Хасково. Спомени на Петко Кидиков.
- ³⁷ Филчев, Ив. Тракийската организация..., с. 85.
- ³⁸ ТДДА-Хасково, Спомени на Кидиков
- ³⁹ Тракия, бр. 251, 27 авг. 1927.
- ⁴⁰ ТДА-Хасково. Спомени на Петко Кидиков.
- ⁴¹ Пак там
- ⁴² Пак там.
- ⁴³ Тракия, бр. 357, 17 окт. 1929.
- ⁴⁴ ТДА-Хасково. Спомени на Петко Кидиков
- ⁴⁵ Филчев, Ив. Тракийският въпрос..., с. 90